

1. Базилевич В. В. Художній метал у формуванні архітектури палаців XVIII–XIX ст. м. Львова : дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / Базилевич Вікторія Володимирівна. – Л., 2008. – 286 с.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво : Словник у 2 т. / [Укл. Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик і ін.]. – Л. : Афіша, 2000. – Т. 1. – 2000. – 364 с., 316 іл.
3. Декоративно-ужиткове мистецтво : Словник у 2 т. / [Укл. Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик і ін.]. – Л. : Афіша, 2000. – Т. 2. – 2000. – 400 с., 279 іл.
4. Шкаруба Л. М. Російсько-український словник художніх термінів : Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів / Шкаруба Л. М., Спанатій Л. С. – К. : Каравела, 2004. – 320 с.
5. Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури в двох томах / [Укл. С. Жуковський, Р. Кінаш, Л. Полюга, В. Базилевич, Н. Дрівко. За ред. Р. Кінаша]. – Л. : Ліга–Прес, 2005. – Том 2. Українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури. – 2007. – 488 с.
6. «Російсько-українські словники» [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/>.
7. Художній метал [Електронний ресурс] // Про Україну: Творчість: Народні ремесла. – 2009–2012. – Режим доступу: <http://about-ukraine.com/>

УДК 811.161.2

Кирило Булаховський

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

НОРМАТИВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УКРАЇНОМОВНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

© Булаховський К. А., 2012

На рівні синхронії досліджено питання дублетності в україномовній локалізації програмного забезпечення. Доведено, що функціонування кількох співвідносних з тим самим поняттям термінів (дублетів) є негативним явищем. Показано, на основі яких критеріїв має відбуватися відбір з-поміж кількох дублетів оптимальної одиниці.

Ключові слова: українська мова, термінологія, синхронія, україномовна локалізація, програмне забезпечення, дублет.

At level of synchronism it was investigated the question of doublets in Ukrainian-language localization of the software. It was proved that functioning of several terms (doublets) correlated with one concept is a negative phenomenon. It was shown, on the basis of which criteria there should be a selection from doublets of optimum unit.

Keywords: Ukrainian language, terminology, synchronism, Ukrainian-language localization, software, doublet.

Щороку в Україні зростає роль комп'ютера, а разом з ним – програмного забезпечення: їх масово використовують у державних установах, освітніх і науково-дослідних закладах, банківській і підприємницькій діяльності, серед приватних користувачів, особливо молоді. В Україні програмна продукція поширена переважно російською й англійською мовами. Попри це на сьогодні як розробниками ПЗ, так і програмістами-аматорами створено українські версії багатьох популярних програм. Однак аналіз українізованих текстових інтерфейсів цих програм у формі меню, команд, системних повідомлень, довідок свідчить, що більшість з них недосконалі в термінологічному плані, тобто містять порушення термінологічних норм¹, що полягають передусім у вживанні перекла-

¹ Йдеться про комп'ютерну термінологію.

дачами в процесі локалізації програм кількох термінів на позначення одного поняття на зразок *стискати дані – ущільнювати дані, видаляти – вилучати, жорсткий диск – твердий диск* тощо.

Слід зазначити, що серед учених-термінологів немає єдиної думки стосовно того, як кваліфікувати явище використання кількох термінів на позначення того самого поняття: одні вчені кваліфікують це явище як абсолютну синонімію (її ще називають дублетною), інші вважають, що, крім абсолютних термінів-синонімів, існують відносні. Останнім часом в українському мовознавстві з'явилося чимало праць, присвячених дослідженню нібито синонімії в термінологіях різних галузей науки й техніки (М. Вакуленко [1], О. Колган [2], О. Мартиняк [3], О. Польщикова [4] і т. д.). Однак ні про відносну, ні про абсолютну синонімію в термінології говорити не варто. Річ у тім, що відносні синоніми завжди мають якусь різницю в значенні. Якщо ж терміни мають хоч якусь різницю в значенні, вони є окремими термінами, а не синонімами. Під абсолютними синонімами звичайно розуміють дублети, які, насправді, синонімами не є, оскільки синоніми, як відомо, завдяки своїм семантичним відтінкам, різниці в значенні вступають у парадигматичні відношення. Дублети таких семантичних відтінків, різниці в значенні не мають, тому в парадигматичні відношення вступати не можуть. Ось що із цього приводу пише Карпінська: «Між дублетами немає тих відношень, які організують синонімічний ряд, немає емоційно-експресивних, стилістичних чи відтінкових опозицій. Вони тотожні між собою, кожен з них стосується безпосередньо позначуваного» [5, с. 199]. Виходячи із цих міркувань, ми вважаємо за раціональне говорити саме про *дублети термінів*, а не *терміни-синоніми*. Під термінами-дублетами розуміють співвідносні з тим самим поняттям одиниці, лексичні значення яких повністю збігаються й не містять семантичних відмінностей.

Явище дублетності досить поширене в різних термінологіях (зокрема в комп'ютерній). Натомість одна з найважливіших нормативних вимог, що висувають термінові, говорить: *одному поняттю має відповідати лише один термін (слово)*. Як у працях більшості вчених, так і в національних і міжнародних термінологічних стандартах дублетність термінів визнається за небажане й навіть шкідливе явище. Негативне й категоричне ставлення до дублетності термінів має під собою вагоме підґрунтя. Основоположник радянської термінологічної школи Д. С. Лотте зазначав, що існування кількох термінів для позначування одного поняття небезпечно тим, що «... в один із цих термінів поступово вкладається зміст або вужчий, ніж у інший, або ширший, або, нарешті, цілком інакший» [6, с. 22]. Такі ж хитання в значенні неприпустимі, адже термін повинен мати строго фіксоване значення. У науковій літературі можна знайти й протилежні думки, тобто про користь функціонування кількох співвідносних з одним поняттям термінів. Приміром, уже згадувана вище О. Польщикова пише, що «...синонімію термінів не слід трактувати лише як негативне явище. Іноді вона є доречною, бо сприяє найточнішому висловлюванню думки, униканню зайвих повторів» [4, с. 44]. Це твердження слухне щодо синонімії в загальноживаній сфері, але цілком неприйнятне стосовно термінології. По-перше, використання синонімів для найточнішого висловлювання думки й уникання зайвих повторів стосується безпосередньо сфери стилістики, а термінологія, як відомо, перебуває поза стилістикою. По-друге, термінам не треба вступати в синонімічні відношення для найточнішого висловлювання думки, адже будь-який термін априорі має бути точним. Якщо ж термін неточний, його слід позбутися, замінивши адекватним відповідником.

Як слушно зазначає вже згадувана нами Карпінська, дублетність термінів особливо характерна для початкового етапу формування термінології, коли ще не відбувся відбір оптимальної одиниці, а існує кілька варіантів для одного поняття [5, с. 200]. Саме на початковому етапі свого формування перебуває сьогодні українська комп'ютерна термінологія. Така ситуація зумовлює той факт, що в локалізованих українською мовою інтерфейсах часто трапляються різні терміни на позначення того самого поняття.

Мета роботи – показати, на основі яких критеріїв слід з-поміж дублетів вибирати найоптимальнішу одиницю, таким чином, усуваючи невдалі.

Для аналізу дублетів і відбору з-поміж них оптимального варіанта ми будемо застосовувати загальноприйняті критерії й норми, які висувають термінові, а саме: *системність, однозначність, стилістична нейтральність* тощо.

Стискати (стискувати) – стиснути. Грубою помилкою, на наш погляд, є вживання дієслів недоконаного виду *стискати (стискувати)* і доконаного *стиснути*, а також похідних від них віддієслівних іменників *стискання (стискування)* і *стиснення* для позначування програмної операції, що спрямована на перетворення, перекодування даних з метою зменшення їхнього розміру та обсягу. Ця операція дає змогу заощадити обсяг пам'яті комп'ютера чи портативного носія (диска, дискети, флешки). Саме цим варіантам віддають пріоритет перекладачі спеціальних програм (приміром, хибні віддієслівні терміни-іменники *стиснення, стиснення архіву*). Ці терміни виникли внаслідок буквального перекладу російськомовних тотожних термінів *сжимать, сжатие (сжимать файлы, сжатие данных)*, які, своєю чергою, є неточним буквальним перекладом англійських ІТ-термінів *to compress (to compress files, data compression)*. Слід зазначити, що в результаті відомих соціолінгвістичних причин російська мова часто служить мовою-посередником між англійською й українською мовами в процесі термінотворення. Унаслідок чого хибні з погляду норми російськомовні терміни автоматично й неусвідомлено переносяться на україномовний ґрунт шляхом калькування чи транслітерації. Англійське дієслово *to compress* дійсно в первісному значенні перекладається дієсловом *стискати*. Однак у процесі перекладу термінів слід виходити не зі слова, а безпосередньо з того термінологічного поняття, яке воно виражає. На неточність терміна *стискати* вказують укладачі «Російсько-українського словника з інформатики та обчислювальної техніки», слушно пропонуючи замінити його варіантом *уцілювати (уцілювання даних)* [7, с. 6]. Дієслово *стискати* (і деривати від нього) означає «давленням, тисненням зменшувати в об'ємі що-небудь», тобто мається на увазі фізичний процес, що передбачає застосування певної сили на об'єкт (*стиснути в об'їмах, стиснути руку*). На фізичний характер позначуваного словом процесу вказує також те, що в значенні йдеться про зменшення об'єму, а не обсягу. Лексеми ж *обсяг* і *об'єм* мають відмінні значення: *об'єм* – «величина чого-небудь, вимірювана в кубічних одиницях» (*об'єм кімнати, об'єм пляшки*); *обсяг* – «розмір, величина чого-небудь; зміст чого-небудь з погляду його величини, кількісного вираження» (*обсяг сторінки, обсяг виконаної роботи*). Програма, перетворюючи, перекодовуючи дані, виконує над ними не фізичний, а алгоритмічний процес. Стосовно ж даних (інформації) можуть застосовуватися лише лексеми *розмір* та *обсяг*. Саме із цих міркувань варіант *стискувати* неприйнятний.

Дієслово *уцілювати* («робити що-небудь щільнішим, тіснішим, густішим») може вживатися й щодо фізичного, і нефізичного (розумового) процесу (пор. у шкільній практиці: *уцілювати* (не *стискувати*!) *матеріал шкільної програми у зв'язку зі зменшенням кількості навчальних днів*). Крім того, лексема *уцілювати* має експліцитну (явну) внутрішню форму *цільний*, що найкраще характеризує позначуваний процес: програма алгоритмічно зменшує обсяг інформації, роблячи його щільнішим. Звичайно, і дієслово *стискати* має експліцитну для кожного носія української мови внутрішню форму *тиск*, однак, як ми зазначали, *тиск* стосується переважно фізичних процесів. У програмних інтерфейсах трапляються й суржикові варіанти аналізованого терміна. Наприклад, *Неможливо побудувати зжатиї словник*. Правильно: *Неможливо побудувати уцільнений словник*.

Жорсткий диск – твердий диск. Інтерференційний вплив російської мови часто позначається на терміносистемах української мови. Показовим прикладом у цьому плані є функціонування хибного терміна *жорсткий диск* на позначення «пристрою, що використовує магнітний запис і служить для зберігання великого обсягу інформації». Термін *жорсткий диск* утворено методом калькування на основі аналогічного російськомовного терміна *жѣсткий диск*. Обидві лексеми (*жѣсткий* і *жорсткий*) є однокореновими в обох мовах, тобто мають спільну етимологію. Попри спільність походження, лексеми в обох мовах поступово розійшлися за значенням. Як подають етимологічні словники [8; 9], обидва слова походять від старослов'янського *жестъкъ*, що мало значення «твердий». Російська лексема зберегла й первісне значення, і форму старослов'янзму. Сучасне російське слово має таке значення: «твердий; негнучкий». Натомість в українській мові лексема зазнала – ймовірно, під впливом лексеми *шорсткий* – видозміни своєї форми, а разом з нею – і значення, а саме: *жорсткий* – «той, що має тверду, нерівну поверхню; шершавий; цупкий».

Позначуваний же термінологізованим словосполученням пристрій для магнітного записування й зберігання великого обсягу інформації насправді, як правило, має тверду, але гладку поверхню. Причому така його характеристика є стандартною, і до неї вдаються майже всі виробники накопичувачів: *Western Digital, Samsung, Toshiba, Seagate* тощо. Проаналізувавши вище семантику обох слів і враховуючи дійсну природу пристрою, видно, що використовувати означення *жесткий* у російськомовному словосполученні правильно, оскільки ця лексема має значення «твердий, негнучкий». Натомість калькований українською мовою термін *жорсткий диск* є хибним через свій перший компонент. І. М. Кочан пише: «Терміни-словосполучення характеризують денотат за ознакою, на яку вказує ад'єктивний компонент, або позначають пристрій, властивість, здатність якого названа прикметником» [10, с. 34]. В українському калькованому словосполученні ад'єктивний компонент *жорсткий* називає ознаку, яка цьому пристрою непритаманна. Таким чином, термін *жорсткий диск* є хибно орієнтуючим¹.

Правильнішим, на нашу думку, від дублета *жорсткий диск* є тотожний термін *твердий диск*. По-перше, цей термін правильно орієнтуючий, оскільки називає справжню ознаку предмета, по-друге, він безпосередньо є калькою англійського (первісного) терміна *hard disk* (HD), а не хибною калькою російського терміна. Англійська лексема *hard* у перекладі означає «твердий; негнучкий». По-третє, означення *твердий* закріпилось у міжнародній практиці (пор., наприклад, ісп. *disco duro*, франц. *disque dur*, італ. *disco rigido*, рум. *disc dur*, болг. *твърд диск*, польс. *dysk twardy* тощо). По-четверте, в українській мові в термінологічних словосполученнях у тих випадках, де в російській мові стоїть компонент *жесткий*, використовують, як правило, компонент *твердий*: наприклад, *жесткая вода – тверда вода*.

Наявні перекладні й тлумачні словники комп'ютерної лексики здебільшого пропонують як перекладний варіант *твердий диск* для англійського терміна *hard disk* і російського – *жесткий диск* (В. Я. Карачун [7]; О. М. Косак [11]). Виняток становить «Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» Е. М. Пройдакова і Л. А. Теплицького [12]. Цей словник пропонує варіант *жорсткий диск*. Але слід наголосити, що зазначений словник є вторинним: українську версію створено на основі англо-російської, тому під час створення української версії укладачі буквально відтворили фрагментами російськомовний текст, не врахувавши специфіки української мови й української комп'ютерної терміносистеми.

Ясна річ, що кількість наявних дублетів у комп'ютерній терміносистемі української мови не обмежується наведеними прикладами. Рамки статті, на жаль, не дають змоги комплексно дослідити велику кількість таких дублетів. Однак проведений аналіз показав, що серед дублетів, як правило, існують невдалі й недоречні одиниці. Саме тому природу дублетів слід ретельно аналізувати для того, щоб вибрати з-поміж них найоптимальнішу одиницю, застосовуючи наведені вище критерії. Крім згаданих, існують також інші, не менш важливі, критерії відбору термінів чи їх утворення, які ми теж застосували, а саме:

- 1) термін не повинен суперечити мовній системі: він має органічно вписуватися в термінологічну, а разом з нею – у лексико-семантичну й словотвірну системи;
- 2) термін повинен бути суворо вмотивованим і зрозумілим;
- 3) термін повинен мати експліцитну внутрішню форму.

1. Вакуленко М. О. Проблема синонімії в природничих терміносистемах / М. О. Вакуленко // *Studia Linguistica*. – 2009. – Вип. 2. – С. 85–90. 2. Колган О. В. Явище синонімії в термінології гірництва / О. В. Колган // *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 82–87. 3. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці / Оксана Мартиняк // *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 100–103. 4. Польщикова О. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології / Ольга Польщикова // *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 42–44. 5. *Культура русской речи : учебник [для вузов] / [под ред. Л. К. Граудиной и Е. Н. Ширяева]*. – М. : НОРМА, 2003. – 560 с.

¹ Термін запропонував Д. С. Лотте.

6. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов: Синонимия терминов / Дмитрий Семенович Лотте // Основы построения научно-технической терминологии. – М., 1961. – С. 21–24. 7. Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки / [уклад. В. Я. Карачун та ін.]. – К. : Рось, 1994. – 361 с. 8. Краткий этимологический словарь русского языка : пособие [для учителей] / [Шанский Н. М. и др.]; под ред. С. Г. Бархударова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с. 9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка. – Т. 2. – 1985. – 570 с. 10. Кочан І. М. Синонімія у термінології / І. М. Кочан // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32–34. 11. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки / [уклад. Коссак О. М., Маньковський С. Л.]. – Л. : Світ, 1991. – 488 с. 12. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / [авт.-уклад. : Проїдаков Е. М., Теплицький Л. А.]. – Вид. 1. – К. : СофтПрес, 2005. – 552 с.

УДК 61(02)(043)

Олександр Герасименко
Донецький національний медичний університет

КУЛЬТУРА ТЕРМІНОВЖИВАННЯ ТА НАУКОВОЇ МОВИ В ДИСЕРТАЦІЯХ ТА АВТОРЕФЕРАТАХ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

© Герасименко О. І., 2012

Проаналізовано стан терміновживання та наукової мови в дисертаціях та авторефератах медичної галузі та зроблено висновок, що необхідно ввести офіційне рецензування дисертацій та авторефератів фахівцями української мови.

Ключові слова: українська мова, терміновживання, медична термінологія, дисертація

The author analyzed the state of the use of scientific terms and scientific language in the Manuscript medical field, and concluded on the need to introduce a formal review of dissertations and abstracts of the specialists of the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian language, use of scientific terminology, medical terminology, thesis.

Л. Симоненко та Н. Місник у статті «Про «стан здоров'я» мови медицини» відзначають, що «Сучасний етап розвитку термінознавства характеризується тим, що основним напрямком роботи в цій галузі є практичний аспект удосконалення термінології. Останнім часом науковці акцентують увагу на тому, що саме робота з упорядкування термінології є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, розвитку міжнародної співпраці, видання наукової та довідкової літератури, а також підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах» [1].

Остаточне унормування та уніфікація української медичної термінології триває й буде продовжуватися, наукова термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності.

Незважаючи на різні проблеми на шляху мовної українізації сфери медицини, посібники для вищих та середніх навчальних закладів на сьогодні видаються українською мовою. Також посилено продовжується лексикографічна робота в галузі медичної наукової термінології. Зокрема за останні двадцять років укладено та видано значну кількість медичних словників та довідників (для прикладу наведемо окремі видання):

• «Англо-український словник медичних термінів» у 2-х тт за редакцією В. М. Запорожана (Одеса);